

A TÁVOKTATÁS HELYE ÉS SZEREPE A FELNŐTTOKTATÁSBAN A KATONAI KÉPZÉS TÜKRÉBEN

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen (ZMNE) is elindultak a távoktatás bevezetésének szervezési feladatai, jelentős lépések történtek az elmúlt évek során, hogy a kor kihívásainak megfelelően minél több tantárgy oktatása során hasznosítsuk ezt a módszert. A távoktatás módszerének tudományos vizsgálatát Vörös Miklós alezredes kezdte el a ZMNE-en, amelynek eredményeként több publikáció született a témában. Ezeket a dolgozatokat is felhasználva, az általa kijelölt utat is követve határoztam úgy, hogy a távoktatás módszerének a ZMNE-n történő alkalmazási lehetőségének vizsgálatával kezdek el mélységében is foglalkozni. A kutatás eredményeinek összefoglalásaként szeretnék egy PhD-dolgozatot elkészíteni, amelynek címe „A távoktatás informatikai támogatásának követelményei, elvei és módszerei a katonai képzésben és továbbképzésben” lenne. Az elmondottnak megfelelően jelen publikáció célja, hogy összegezze a távoktatás és a felnőttképzés fogalom-rendszerének azokat az elemeit, amelyek a további kutatások során felhasználásra kerülhetnek, valamint bemutassa a távoktatás módszerének a felnőttképzésben elfoglalt helyét, szerepét és kapcsolódási lehetőségeit a ZMNE-n folytatott képzés és továbbképzés rendszeréhez.

Napjainkban természetes módon vetődik fel az a kérdés, hogy a hagyományos (jelenléti) oktatási, tanulási módszerekhez fogunk-e továbbra is ragaszkodni, avagy vannak olyan kihívások és lehetőségek, amelyek merőben új rendszerré teszik ezt. Ez a kérdés természetesen felvetődik a katonai jellegű ismeretek oktatása során is. A „távoktatás”, a „távtanulás”, az „egy életen át tartó tanulás” fogalmak értelmezésével és gyakorlati alkalmazási kísérleteivel sokan foglalkoznak, de azt tapasztaljuk, hogy ez a kutatási terület még a kiforrás stádiumában van.

A távoktatás, illetve a távtanulás napjaink egyik legfontosabb technológiai és „üzleti” problémájává vált. A hagyományos képzési formák az iskolarendszer „hosszú távú” koncepciójára épültek, így például korábban az egyetemi képzés (pl. orvos, mérnök, jogász) jórészt olyan ismereteket nyújtott, amelyekkel felkészítette a hallgatót arra, hogy a szakterületét „nyugdíjig” elfogadhatóan tudja művelni, különösebb további tanulás nélkül. Ez a XXI. században egyre kevésbé teljesül, tehát az értelmiségi képzésben is az egyik legfontosabb

elv az kell hogy legyen, hogy „nyugdíjig kész szakember” helyett „nyugdíjig potens” szakembert képezzen, kialakítva az „egy életen át tartó tanulás” igényét és képességét. A nyugdíjig történő folyamatos tanulásra a hivatásos és szerződéses katonáknak szintén szükségük van, hiszen az érvényben levő előmeneteli rendszer is elsősorban ezen alapul.

Ugyanakkor látnunk kell, hogy a Magyar Honvédség személyi állománya a kor kihívásainak (korszerűsítés, professzionális hadsereg) megfelelően folyamatosan csökken. Ebből egyenesen következik, hogy a távoktatás módszerének használata, még ha nem is minden tananyag tekintetében, szükségszerű módon jelentkezik az oktatás területén, így a ZMNE oktatási tevékenységében is. Az érvényben levő előmeneteli rendszer megköveteli a folyamatos tanulást a teljes személyi állománytól, és ezt a ZMNE csökkenő tanári állományára alapozva kell végrehajtani. Ez a tény is megköveteli, hogy új módszereket vezessünk be az oktatásba a hatékonyság fenntartása érdekében. Ez az új módszer azonban nem jelentheti azt, hogy a képzendő hivatásos és szerződéses állományt hosszabb, rövidebb időközönként „elvonjuk” a munkájuktól, hanem csak a munkavégzéssel párhuzamosan folytatott oktatás lehet „életképes” a jövőben.

Ezen általános érvényű megállapítások után mintegy indító gondolatként foglaljuk össze a távoktatás fogalomrendszerét, amelyet további munkánk során is irányadónak tekinthetünk.

A TÁVOKTATÁS FOGALOMRENDSZERE

Először tehát határozzuk meg a távoktatás fogalmát. Szükséges ez azért is, mert a távoktatásról Magyarországon is számos eltérő vélemény alakult ki, amelyek bár alapjaiban nem különböznek jelentősen egymástól, mégis megérdemlik a figyelmet, hiszen ezt a fogalomrendszert kell használnunk majd a katonai alkalmazás lehetőségének vizsgálata során is. Léteznek azok az előítéletek, amelyek a Magyarországon régebben nagy gyakorlatnak örvendő, de annál kevésbé hatékony ún. levelező oktatás örökségeként tekintenek a távoktatásra. Külön táborot képeznek azok a szakemberek, akik egyfajta szélsőségeként misztifikálják a távoktatást, egyfajta csodaszernek tekintik, még mások csak a fejlett technika technológiák kizárólagos felhasználásával tekintik megvalósíthatónak. Más szakemberek leszűkítik a távoktatást és a távoktatásról, mint módszerről beszélnek. Ők úgy vélik, hogy a „távoktatás módszerével” megvalósíthatók a jelenlegi létszám- és egyéb oktatásbeli gondok.

Láthatóan nem egységes a fogalom meghatározása, ezért nem maradt más, mint megvizsgálni a lehetséges megfogalmazásokat, majd kiemelni egy olyan meghatározást, amely a katonai képzés és továbbképzés vizsgálata során alkalmazható lesz (amellyel biztosan lesz, aki vitatkozni fog), és azt a dolgot

egészében irányadóként használni. Az egyik értelmezés szerint a távoktatás az oktatás egyik lehetséges formája, amely sajátos pedagógiai és szervezeti jellemvonásokkal rendelkezik. A távoktatás fedi mind a tanulási tevékenység, mind pedig a tanítási (oktatási-nevelési) tevékenység összes elemét, amelyeket a távolság legyőzésének igényével létrehozott igen dinamikus és komplex pedagógiai kapcsolat-együttese fűz össze egyetlen közös folyamattá. A folyamat zökkenőmentességét biztosító és sajátosan újszervezésű oktatási- és intézményrendszert is szokás távoktatásnak nevezni.¹

A távoktatás definíciója a magyar szakemberek által szervezett Tihanyi Távoktatási Konferencián (Tihany, 1974) került kimunkálásra, amelynek átdolgozott változatát megtalálhatjuk a Felnőttoktatási Kislexikonban is, mely szerint²: *„A távoktatás feszes távirányítás egyik sajátos módja; a távirányításra épülő irányítási, tanulási rendszer, amely a munka melletti tanulás körülményei között meghatározott, előírt és pontosan felépített ismeretek, gondolkodási — és korlátozottan — cselekvési műveletek elsajátítására szerveződik, meghatározott követelmények teljesítése érdekében. A tanulás feszes távirányítása arra törekszik, hogy a tanulás folyamata minden mozzanatát a kezében tartsa, ide értve a jártasságok, készségek kifejlesztését is, és a visszacsatolás-értékelés rendszerével megteremtse az önellenőrzés és az ellenőrzés — ezzel pedig a tervszerű, eredményes továbbhaladás — optimális feltételeit. A távoktatás didaktikai rendszerében a tanítási-tanulási folyamat két szakasza térben és időben a lehető legtávolabb kerül egymástól. A közvetlen irányítás a lehető legszűkebb térre vonul vissza, a közvetett irányítás pedig a lehető legnagyobb mértékben kiszélesedik.”* (E definíció néhány részlete ma talán ismét átgondolásra, kiigazításra és kiegészítésre szorulna, de ennek a publikációnak ez nem képezi tárgyát.)

Vannak országok, ahol a távképzés kifejezés a használatos immár 10-15 éve. Használói számára ez az elnevezés ötvözi mind a távoktatást, mind a távtanulást. Értelmezésük szerint ebbe a fogalomba beletartozik a tanítási-tanulási folyamat „mindkét aktusa” és „mindkét ideje”. A távképzés elnevezéssel hangsúlyozni kívánják, hogy nem adnak elsőbbséget sem a tanításnak, sem a tanulásnak. A képzésen belül mindkét irányból igen dinamikus interakciót feltételeznek, legyen szó akár a tanítási, akár tanulási módszerekről. Vannak, akik a távtanulás elterjesztéséért harcolnak nálunk is napjainkban, mondván, hogy a tanulás a lényeg, a tanulás lett a XX. század végére a tanítási-tanulási folyamat központi eleme. Azzal érvelnek, hogy akik még járatlanok a témában, azok a „távoktatás” szó hallatán csak a tanulási-tanítási folyamat második elemét, a „tanítást” fogják belőle kihallani. A távoktatás, távtanulás kifejezé-

¹ Dr. Kovács Ilma: Új út az oktatásban? Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1997.

² Felnőttoktatási Kislexikon. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.

sek használatát ellenzők ugyanakkor azt mondják, hogy magyar nyelven a távoktatás elnevezéssel is kihangsúlyozódhatnak azok a feladatok, amelyek ebben az új oktatási formában, az oktatás ezen új módon történő megszervezésében azokra várnak, akik éppen a legfontosabbat, a tanulást kell, hogy „megsegítsék”, támogassák.³

Nagyon sok fejlett vagy fejlődő ország kifejlesztette már jól működő távoktatási rendszereit, távoktatási hálózatait, sőt az utóbbi évtizedekben már magát a távoktatást, mint didaktikai rendszert használja fel saját nyílt és rugalmas, kötetlen vagy technológiai alapúnak nevezett képzéseiben. Ezekben az országokban tehát már jó ideje használják a nyitott tanulás, a nyílt egyetem, a nyitott távtanulás elnevezéseket. A nyitott vagy nyílt jelző több tartalmat is jelezhet egyszerre. A távoktatással foglalkozó szervezetek irányából közelítve a „kifelé irányultságot” jelzi, mennyire hozzáférhető a kívülállók számára, mekkora az esély a rendszerbe való bekerülésre. Azt is látnunk kell azonban, hogy bár ezek a nyitott tanulás biztosító tanintézetek maximálisan felhasználják a távoktatás módszereit és eszközeit, hogy kielégíthessék az egyén kéréseit, nem tekinthetők távoktatási intézményeknek.

Mindezek után nézzünk meg még néhány rövid meghatározást a távoktatás fogalmára vonatkozóan: Rebel⁴, aki e kérdések elismert elméleti szakembere, így ír a távoktatásról: „*A távoktatás lehetővé teszi a tanulási folyamat nagyfokú alkalmazkodását a tanuló egyéniségéhez anélkül, hogy csökkenne a tanulás rendszeres és irányított mivolta. Bizonyos tekintetben közel áll e forma a programozott oktatáshoz: a tanulás fázisainak megjelölésekor kénytelenek pontosan meghatározni a tanulás célját. Bizonyos határok között a tanulók maguk határozzák meg tanulmányaik helyét és idejét, eközben aktívan részt vehetnek hivatásuk művelésében és így továbbképezhetik magukat, módjuk van arra, hogy szakmai tapasztalataikat elméletileg feldolgozzák. Ezáltal az elmélet és a gyakorlat találkozik, magasabb fokú a tanulók motivációja, jobbak a tanulmányi eredményei és elégedettebb szakmai munkájával is.*” Rebel a távoktatás legfontosabb jegyének azt tekinti, hogy a személyes kapcsolat helyébe a különböző távközlési módok kerülnek, és azt, hogy a távoktatás keretében az anyagot didaktikai szempontok szerint, módszeres válogatásban, összeállításban bocsátják a tanulók rendelkezésére.

Müller⁵ nem törekszik meghatározásra, inkább csak a direkt, és a távoktatás azonosságait, illetve különbségeit rögzíti: „*A tanulási és tanítási folyamat a*

³ Dr. Kovács Ilma: id. m.

⁴ Rebel, K: A levelező oktatás lehetőségei, előnyei és hátrányai a pedagógusképzésben és továbbképzésben. Neue Sammlung, 2. sz., 1968, 283. o.

⁵ Müller, E. A távoktatásban is szükség van impulzusokra. Das Hochschulenwesen, Wissenschaftspolitische Rundschau, 8–9. sz., 1968, 589. o.

távoktatás keretében részben másként alakul, mint a direkt oktatás esetében. Ezzel a kijelentéssel természetesen gyakran találkozunk. Ha pontosan akarunk fogalmazni, azt kellene mondanunk, hogy a direkt oktatás, illetve a táv célkitűzései azonosak, bár különböző eszközökkel és módszerekkel valósítják meg ugyanazt a feladatot.” Müller óvatosan fogalmaz, a hangsúlyt az azonosságokra teszi. A különbséget lényegében csak az eltérő eszközökben és módszerekben látja.

Dohnien⁶ a következőképpen fogalmaz: *„Távoktatásnak olyan stúdiumot nevezünk, amely az oktató tanár személyétől, attól függetlenül megy végbe, de amelyet — ellentétben a tiszta önoktatással — indirekt személyes médiumok segítségével ösztönöznek, valamint kisebb vagy nagyobb távolságokból rendszeres periodikus tanulmányi útmutatókkal, anyagok megküldésével irányítanak, illetve támogatnak.”*

Kaye⁷ is hasonlóan vélekedik: *„A távoktatás esetében lényegében olyan tanulási rendszerekről van szó, amelyek feleslegessé teszik a tanulók állandó jelenlétét az oktatási intézményekben, de nem zárják ki oktatás elemeit sem. Így éppen úgy különböznek a hagyományos levelező oktatástól, mint az oktatástól, amely alapvetően a tömegkommunikációs eszközökre támaszkodik. Összegezve tehát ezek a rendszerek nem kizárólag vagy főleg egyetlen közlő eszköz felhasználásán alapulnak, hanem a megfelelő oktatási eszközöket és módszereket kombinálják.”* Kaye szerint a távoktatás keretében a pedagógusnak elméleti és gyakorlati ismereteket kell olyan tanulók emlékezetébe vésnie, akik nem tudnak a nappali tanfolyamokon részt venni, de akik a maguk szakmabeli életük által determinált helyen és időben tanulnak. (Ezek a fogalom meghatározások természetesen csak jelzés értékűek lehetnek a megfogalmazások időpontjai miatt. Ugyanakkor jól mutatják, hogy milyen sokszínűség jelentkezik már a távoktatás fogalmának leírásakor is.)

Az e-learning fogalomrendszere

A távoktatás fogalomrendszeréhez szervesen kapcsolódik az e-learning fogalma, amely az elektronikus technológiák által közvetített és elérhető oktató anyagok, és oktatási gyakorlatok összességét jelenti. Miután az e-learning típusú oktatáshoz szervesen kapcsolódik az informatika eszköztára, amelynek vizsgálata a PhD-dolgozat fő részét is jelenti, ezért ezt a formát tekintsük át még részletesebben. Formáit tekintve nagyon sok oktatási stratégia sorolható

⁶ Dohnien, G. : Távoktatás kombinált eszközökkel. A felsőoktatási intézmények tehermentesítése és reformlehetőségek. Weinhein-Beltz, Tübinger Beiträge zum Fernstudium, 4. sz., 1970, 326. o.

⁷ Kaye, A: Európai intézet létesítése a multimédia távoktatási rendszerek kifejlesztésére a felsőoktatásban. Az Európatanács CCC/ESR/72/. sz. dokumentuma, 1972, 81. o.

ide kezdve az oktató CD-ktől, a videó konferenciákon át, egészen a komplett oktató hálózatokig. Az e-learning tehát a Web-alapú távoktatást jelenti, vagyis mindazoknak a módszereknek az összességét, amelyek segítségével a hallgatók információt és tudást cserélhetnek és szerezhetnek egymás és az oktatók között. Összefoglalva tehát az e-learning: olyan informatikailag támogatott elektronikus távoktatási forma, ahol az oktatásszervező, az oktató és a hallgató közös kommunikációs eszköze a számítógép, illetve a számítógépes hálózat. Az e-learning formái ennek megfelelően: a CD-ROM alapú képzés, a virtuális oktatóterem, a videokonferencia, a számítógépesített szintfelmérés, vizsgáztatás és értékelés és a virtuális oktatási hálózatok.

A következőkben vizsgáljuk meg az e-learning megoldás elemeit. Egy teljes körű e-learning megoldás három részből áll össze: az infrastruktúra, az oktatáshoz kapcsolódó szolgáltatások, és az elektronikus oktatási anyag. Ezen belül az infrastruktúra képezi az e-learning megoldások gerincét, mely magába foglalja azon hardver és szoftver elemeket, melyek lehetővé teszik a hallgatók nyilvántartását és nyomon követését, az oktatóanyagok szolgáltatását, a számonkérést, tehát biztosítják az egész oktatás lebonyolítását. Az e-learning rendszerek sikeres megvalósítása olyan kiegészítő lehetőségeket igényel, mint a megfelelő oktatási tervek elkészítése, a képzés testre szabása, illetve az egész e-learning oktatási rendszer integrálása a jelenlegi hagyományos tantermi képzési rendszerbe. Továbbá lehetőséget kell teremteni a hallgatóknak arra is, hogy a tananyag elérhetőségén kívül kapcsolatba léphessenek az adott terület szakértőivel, problémáikat és észrevételeiket egymás között is megoszthassák. Mindezeket a szolgáltatások foglalják össze. Az elektronikus oktatási anyag pedig azon ismeretanyagok összességét jelenti, melyet a hallgatók a kiépített infrastruktúrákon keresztül a szolgáltatások segítségével elérhetnek. Megjelenését tekintve ez a formázott szöveges tananyagoktól, a kép-, és videótámogatással ellátott anyagokon keresztül egészen a bonyolult szimulációkat felvontató oktatási csomagokig terjedhet.

Az e-learning megoldásokkal szemben támasztott követelmények

Abban az esetben, ha egy cég vagy szervezet amellet dönt, hogy a jelenlegi oktatási rendszerét e-learning megoldásokkal szeretné kiegészíteni, az első kérdés, amelyet tisztázni, kell, hogy mely képzési területek e-learning-esíthetők és melyek nem. Az e-learning megoldások mai technikai és módszertani fejlettségük mellett nem képesek minden oktatási területet kiváltani. Vannak olyan tananyagok melyeknél igenis szükséges az oktató és a hallgatók közötti személyes kapcsolat. A cél egy célszerű arány és kapcsolat kialakítása a hagyományos tantermi képzés és az e-learning oktatás között. Ennek megfe-

előben az e-learning megoldásokkal szembeni elvárások közül az egyik legfontosabb a jelenlegi oktatási rendszerrel történő integrálhatóság.

Ehhez az e-learning rendszernek rendelkeznie kell olyan lehetőségekkel, hogy kapcsolatba tudjon lépni a jelenlegi oktatási-nyilvántartási rendszerrel, ha van ilyen. Ha nincs, akkor maga az e-learning rendszer kell, hogy legyen a továbbiakban ez a nyilvántartó rendszer, vagyis nemcsak az elektronikus tanfolyamokat, hanem a hagyományos tantermi képzést is követnie kell. A következő elvárás természetesen az elektronikus tananyagok megbízható és gyors szolgáltatása. Ehhez a hardver és szoftver összetevőket kell úgy megválasztani mind a szerver, mind a kliens oldalon, hogy az adott cég, szervezet jelenlegi méretei és igényei mellett, megfelelő sávszélesség használatával, gyors elérést tegyen lehetővé. Azonban nemcsak a jelenlegi méretekben kell gondolkodni, hanem szem előtt kell tartani a növekedés lehetőségét, így a rendszernek az igényeket rugalmasan kell követnie. Egy adott hardver és szoftver környezetet tekintve a tananyagok elérési sebességét befolyásolja, hogy az adott tananyag kifejlesztése során figyelembe vették-e az oktatási környezet paramétereit. Ezekről a paraméterekről az elektronikus oktatási anyagok kialakítása előtt mindig tájékoztatni kell a fejlesztő céget. Mindamelllett, hogy a rendszer gyors és megbízható, nem feledkezhetünk meg a biztonság kérdéseiről sem. Maga az e-learning rendszer legyen védett. A védelem kettős célú: egyrészt a rendszert védeni kell a külső behatolások ellen, másrészt a belső működést tekintve garantálni kell, hogy minden hallgató csak azokhoz az információkhoz férhessen hozzá, amelyek rá vonatkoznak. Az e-learning megoldások magja természetesen az elektronikus tananyag.

A tananyagok kialakításakor, törekedni kell arra, hogy az anyag tanulható legyen és rendelkezzen az e-learning területén létező oktatás módszertani eszközökkel. Ahhoz, hogy egy cég vagy szervezet egy adott területet hatékony elektronikus oktatási anyaggal fedjen le, két fő választási lehetősége van: vagy már kifejlesztett és minősített tananyagot vásárol tananyagfejlesztő cégektől, vagy aktív szerepet vállal és együttműködik a fejlesztő céggel az oktatási anyag kialakításakor. Ez utóbbi akkor ajánlatos, ha olyan képzési területeket kell e-learning megoldással lefedni, mely az adott cég vagy szervezet számára speciális információkat tartalmaz, csak az adott cégnél használható tudást nyújt. A kifejlesztett elektronikus tananyagoknak és a kialakított e-learning rendszernek kommunikálnia kell egymással. Ez a párbeszéd biztosítja, a teljes mértékű nyomonkövetést. A rendszerben a hallgatók minden tevékenysége visszakereshető, nemcsak a vizsgákra vonatkozóan, hanem akár olyan szinten is, hogy egy adott hallgató, egy adott tananyagban, mely leckéket nézte már meg és melyeket nem, melyik leckével mennyi időt töltött már el. A nyomonkövetés nem csak számonkérés jellegű, hanem segítségével megállapítható, hogy mely tananyagrészeket kell esetleg átdolgozni, melyek megfelelőek. Ezáltal biztosít-

ható a hatékony visszacsatolás és fejlesztés lehetősége. Az előző nyomonkövetésből eredően az e-learning keretrendszer nagyon sok, az oktatáshoz kapcsolódó információt tárol el.

Ahhoz, hogy ez az információtömeg értelmezhető és használható legyen, a keretrendszer egy könnyen kezelhető adminisztrációs felülettel kell, hogy rendelkezzen. Ez a felület biztosítja, hogy magas szintű számítástechnikai előképzettség nélkül jelentéseket lehessen készíteni a rendszerben tárolt adatokból. Ezekkel a jelentésekkel mérhető és értékelhető az egész e-learning megoldási csomag szerepe és működése. Az e-learning rendszer tartalmazzon olyan eszközt is mellyel, a jelentések tartalma saját igények szerint kialakítható lesz. A nyomonkövetés és hatékonyság mérés egyik fő eszköze természetesen továbbra is a megfelelő vizsgáztatás. Az elektronikus vizsgáztatás két főbb irányzata a kérdés-felelet jellegű és a szimulációs jellegű számonkérési formák. Azt, hogy melyiket milyen tananyagnál, milyen arányban kell alkalmazni, az adott oktatási terület tartalma dönti el. Az e-learning megoldásnak multifunkcionálisnak kell lennie, vagyis a kiválasztott e-learning megoldási eszköznek lehetőség szerint támogatnia kell az elektronikus képzés összes formáját: kezdve a saját ütemezésű képzéstől, egészen a virtuális oktatóterem használatáig. Ha az eddig felsorolt követelmények mindegyike teljesül a cég vagy szervezet által kiválasztott e-learning megoldásra, akkor biztosítható az oktatás hatékonysági és minőségi javítása.

A TÁVOKTATÁS LEGFONTOSABB JELLEMZŐI, LEHETSÉGES ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI

Ahhoz, hogy egyértelműen kijelenthessük, a távoktatás lesz a számunkra járható út, ahhoz természetesen meg kell vizsgálnunk mindazokat az előnyöket és hátrányokat, amelyekkel találkozni fogunk. Az előnyöket és hátrányokat meg kell vizsgálnunk a képzés szervezőinek (a munkaadóknak), az oktatási intézményeknek és a leendő tanulóknak a szempontjából egyaránt.

A távoktatás legfontosabb jellemzői

- *Magas költséghatékonyság:* a távoktatás összköltsége általában lényegesen kisebb a hagyományos képzésénél, de e költségek nagy része a tananyagok elkészítésével van összefüggésben, ezért a képzés elkezdése előtt koncentráltan jelentkeznek, míg a hagyományos képzés általában nagyobb költségei folyamatosak és részben a meglévő infrastruktúra költségeiben és a munkatársak fizetésében, részben pedig a diákok kiadásaiban és kiesett munkaidejében jelentkeznek. A Magyar Honvédség egyre kisebb költségvetési támogatás mellett hajtja végre meghatározott feladatait. A hagyományos képzésben

megjelenő magasabb költségekkel szemben a távoktatás költségei alacsonyabbak a végrehajtás folyamatában. Az előzetesen jelentkező költségek, amelyek jelentős részét a tananyagfejlesztés és az oktatáshoz szükséges infrastruktúra kialakítása jelenti, hatékonyan csökkenthető pályázati források elnyerésével, illetve a már használt hagyományos oktatási segédanyagok átdolgozásával és aktualizálásával.

- *Az otthoni tanulás lehetősége:* a képzésben részt vevőknek nem kell megszakítaniuk munkahelyi feladataik végzését, hogy tanórákon vegyenek részt, a távoktatás csaknem teljes szabadságot biztosít a tanulók számára a tanulás üteme, időbeosztása, helye tekintetében, ugyanakkor önfegyelemre és motivációra tesznek szert, ami — a tapasztalatok szerint — megjelenik a mindennapi munkában is.
- *Relevancia:* a távoktatási tananyagok a felhasználói igények közvetlen kielégítésére készülnek, elméleti és gyakorlati ismeretek átadására egyaránt alkalmasak, továbbá minthogy a tanulók tanulmányaikat integrálják aktív szakmai tevékenységükbe, mind a pedagógiai hatékonyság, mind a személyes motiváció erőteljesebben érvényesül.
- *Minőség:* a távoktatás alapkövetelménye a folyamatos minőségellenőrzés, mely mind a tananyag előállításában, mind az önálló tanulásban, mind a tanulmányokat lezáró vizsgákon érvényesül, a képzés — idézve a brit Open University meghatározását — „a társadalom ellenőrzése alatt áll”. (Ez a társadalmi ellenőrzés az MH esetében szintén jelentkezik.)
- *Kiegyenlített tartalom és színvonal:* mivel a képzésnek együtt lesznek részesei a legtávolabbi településen élők is, az adott programot elsajátítók ugyanazt a képzést kapják ugyanabban az időben és ugyanazon egyenletesen magas színvonalon.

A távoktatás előnyei

A távoktatás módszere számos előnyt jelenthet a képzés résztvevői számára. Ezek mindegyike előnyként jelentkezhet majd a katonai képzés és továbbképzés során is. Melyek lehetnek ezek az előnyök:

- fejleszti a tanulási készségeket, a tanulás könnyebben hozzáférhető (a helyőrségek mindegyikének személyi állománya bekapcsolódhat);
- az idő, a hely és a tempó szabadon választható (az oktatás rugalmasan igazodik a szolgálati feladatokhoz és a családi élethez egyaránt);
- a tartalom szabadon választható (a tartalom igazodik a mindenkori intézkedésekben és szabályozókban foglaltakhoz);
- a módszerek és médiumok változatosak (mindenkinek személyre szabottan kiválasztható az a módszer és az a médium, amelynek segítségével a leghatékonyabban sajátíthatja el a tananyagot);

- a képzési útvonal szabadon választható, mérhető az eredmények (beilleszthető a hivatásos állomány értékelési rendszerébe), a tanult ismeretek már a tanulás során hasznosíthatók a munkában (azonnal kipróbálhatóak a tanult ismeretek a munka menetében).

A munkaadók számára előnyt jelenthet, hogy lehetővé válik a munkahelyi tanulás (könnyebben ellenőrizhető), csökkennek a munkaidő-kieséssel járó költségek, alacsonyak a képzés költségei (pl. megtakarítható az utazási és szállásköltség), országosan kiegyenlített tartalmú és színvonalú képzést eredményez, a képzés bármikor történhet, különböző képességű embereket szolgál, az alkalmazottakat felszabadítja más szerepekre (munkavégzés mellett folytatható), az új ismeretek javítják a munka eredményességét.

Az oktatási intézmények számára a jövőt jelentheti, hiszen szélesedik képzési palettájuk; képes lesz rövid idő alatt nagyszámú tanulót képezni, a meglévő képzések színvonala növekszik, az időtől és a képzés helyétől függetlenül egyenletes színvonalú a képzés, rugalmasabb szolgáltatást nyújtanak a partnerek számára, növelhető a költséghatékonyság (takarékoság emberi és anyagi erőforrásokkal), lehetőségessé, sőt szükségessé válik a munkatársak professzionális módszertani továbbképzése, mindvégig megőrizheti a tananyagok, a képzés rugalmasságát és hatékonyságát.

A távoktatás lehetséges hátrányai

Ezek a hátrányok kihatással lehetnek a képzésben résztvevőkre, a képzést megrendelőre (munkahely) és az oktatási intézményekre egyaránt, ezért ezeket is meg kell említenünk. Melyek lehetnek ezek:

- a létszámcsökkentések után nem lesz lehetőség a távoktatásban résztvevők feladat szerinti elkülönítésére, ezért egy személynek kell tutorként, szaktutorként, szervezőként és adminisztrátorként szerepelnie akkor is, ha mindegyik feladatra nem alkalmas maximálisan;
- a személyes kapcsolat hiányában nehezebb lesz a tanulók motiválása és nehezebb lesz az ellenőrzések végrehajtása is;
- a katonai képzésben és továbbképzésben nem minden tantárgy oktatható távoktatási módszerrel, ezért ezt a létrejövő kettősséget folyamatosan „kezelni” kell;
- nincsenek előzetes tapasztalataink, ezért folyamatosan tanulnunk kell saját hibáinkból, ami az első kurzusok esetében nem mindig lesz szerencsés;
- meg kell teremteni a feltételeket az új módszerhez, a tanári állomány számára egy új szemléletmód kialakításával, a technikai háttér kiépítésével (géppark, hálózat stb.) és az oktatási segédanyagok, tananyagok elkészítésével, és ezek mindegyike igényel valamilyen szintű pénzügyi befektetést is.

A távoktatás lehetséges előnyeit és hátrányait is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy a ZMNE-n folyó képzések és továbbképzések rendszerében elsődleges szerepet kell biztosítanunk ennek az oktatási formának. Meg kell találnunk azokat a pénzügyi és szellemi erőforrásokat, amelyeket felhasználva lehetőségünk nyílna a hagyományos (jelenléti) oktatás ebben az irányban történő korszerűsítésére.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a felnőttképzés tudományának⁸ fogalomrendszere hogyan kapcsolódik a ZMNE-n folyó képzéshez. A felnőttek tanulásának megértése és segítése, irányítása szempontjából két változó játszik döntő szerepet. Mind az egyének, mind a társadalom tanulási teljesítménye elsősorban a meglévő kompetenciától (a tudás és alkotóképesség mennyisége és minősége) és a tanulékonyságtól (megújulási képességtől) függ. Ezen belül a tanulékonyság függ: a motivációtól, a tudás hasznosításától, a meglévő tudástól (képességek, műveltség, képzettség), a társadalmi feltételektől.⁹

Mindezek alapján a vizsgált ZMNE-n folyó képzéseken és továbbképzéseken belül három kérdést szükséges andragógiai szempontból megvizsgálnunk:

1. Mi az, ami a felnőtteket tanulásra készíti (miért akarnak vagy nem akarnak a felnőttek tanulni)?
2. Mennyire képesek a felnőttek tanulni?
3. Hogyan tanulnak a felnőttek?

A felnőttek oktatása szempontjából elsődleges kérdésként jelentkezik, hogy mennyire tudjuk motiválni az oktatásban résztvevőket. Vizsgáljuk meg ezeket a tanulási motivációkat a katonai képzésben résztvevő állomány tekintetében. (A tanulási folyamatokban szerepet játszó „belső viselkedések” közül a legfontosabb a tanulási motiváció!) Különbséget kell tennünk egyrészt a tartós, habituális és az aktuális motiváció, másrészt az elsődleges és a másodlagos motiváció között.

A habituális motiváció az adott tárgy iránti általános érdeklődést jelenti, kedvet és elszántságot bizonyos ismeretek megszerzésére, készségek elsajátítására, képességek fejlesztésére, vagyis bizonyos kompetencia megszerzésére. Általános érdeklődést és/vagy érdeklődést. A motivációnak ezt a fajtáját döntő mértékben a végcél mozgatja. A katonai képzésben résztvevő állománynál az érdeklődést, elszántságot nagymértékben befolyásolja a „kényszer”, amelyek az átszervezések, létszámcsoökkentések okán jelentkezhetnek. A végcél elérésének kényszere sok esetben negatív irányban befolyásolhatja a tanulók hozzáállását, ezért ezt a jelenséget az oktatói állománynak külön személyre szabottan kezelnie kell.

Az aktuális motiváció arra vonatkozik, hogy akár van valakiben általános vonzódás és készség egy bizonyos tudáseggyüttes megszerzésére a képzés va-

⁸ Andragógia — felnőttképzés tudománya.

⁹ Nagy József: Oktatásfejlesztés és a társadalom megújulási képessége. Budapest, 1989.

lamelyik részmozzanatában, akár nincs, készen áll-e az együttműködésre, hajlandó-e erőfeszítések megtételére. A katonai képzésben résztvevők esetében az aktuális motiváció látszólag leegyszerűsíthető, hiszen „parancsra vesznek részt” a képzésben, de eredményt csak akkor érhetünk el, ha az egyénekben a belső motiváció külső hatásoktól függetlenül megjelenik.

A motivációkat feloszthatjuk elsődleges és másodlagos motivációkra is. A primér motiváción azt értjük, hogy a tanulási cél fejt ki motiváló hatást (ennyiben megfelel a habituális motivációnak), szekundér motiváció lehet viszont, hogy az éppen napirendre került téma, az előadó személye vagy a foglalkozás színessége, a felmerülő problémákban való érettségünk miatt aktivizáljuk magunkat.

A felnőtt embert, ahogyan az előző sorokból is kiszűrhető, sok minden készítheti tanulásra, továbbtanulásra, de sok a visszatartó tényező is. Ha megfogalmazzuk a tipikus negatívumokat, könnyen eljutunk a motiválás főbb elveihöz. Ezek a visszatartó tényezők a következők lehetnek:

1. nem szívesen vesz részt a felnőtt olyan képzésekben, melyeknek nem látja világosan a számára értelmes célját, vagy ez a cél túlságosan távoli és általános, esetleg — ha vonzó is — irreálisnak, elérhetetlennek látszik;
2. nem kedveli a felnőtt azt a tanulást, melynek eredményességéről nem kap kellő időben és módon valamiféle visszacsatolást;
3. megriad a képzésben való részvételtől, ha azt tapasztalja, hogy nem kezelik felnőttként, hanem — ami nem ritkaság — tanuló mivoltára hivatkozva (vagy minden hivatkozás nélkül) gyerekszámúba veszik. Ez a rossz értelemben vett „iskolás” stílus és módszerek ellen szól;
4. ugyancsak visszariad és gyakran „lemorzsolódik” a felnőtt tanuló, ha az előírt tanulmányi rend nem veszi figyelembe életkörülményeit, mindezekelőtt azt a tényt, hogy családi viszonyai, munkája kiszabják számára a tanulóidőt;
5. végül elriasztja a felnőttek egy részét az intézményes tanulástól, ha a csoport-léggör nem kielégítő, esetleg éppenséggel fenyegető. (Túlzott teljesítménykényszer és versenyszellem, esélyegyenlőtlenség.)

Ezek a visszatartó tényezők természetesen a ZMNE-n folyó képzések során is jelentkezhetnek. A már az előzőekben is említett kényszeres tanulás (átszervezések stb.) természetes módon nem teszi vonzóvá a képzéseken való részvételt. Ugyanakkor el kell érni az oktatónak azt, hogy ennek ellenére a tanulók számára értelmes cél kerüljön megjelölésre, és ezt a célt mindenki számára a megfelelő mértékben vonzóvá kell tenni. A vizsgált távoktatási módszer egyik sarokköve a tanulók számára történő folyamatos visszajelzés. A különböző ellenőrző és önellenőrző feladatok megoldásával elérhető, hogy a tanulók állandó kontroll mellett tanuló folyamatos visszacsatolást és ezzel folyamatos ösztönzést kapjanak. A ZMNE-n folytatott képzésekben a túlzottan „iskolás”

stílus helyett/mellett gondot jelenthet a túlzottan „katonás” stílus használata is. A „lemorzsolódás” a távoktatáson belül elkerülhető a tanulónak egyénre szabott tanulási ütemterv elkészítésével, amely maximálisan figyelembe veszi a családi körülményeket és a munkahelyi elfoglaltságokat is. A nem megfelelő csoport-léggör a távoktatás folyamán kisebb problémát jelenthet, hiszen a képzés jellegéből adódóan a tanulók csak egy-két rövid előadáson, konzultáción vesznek részt.

Összefoglalva tehát kimondhatjuk, hogy a ZMNE-n belül folyó képzések és továbbképzések egyik módszereként a rendelkezésre álló anyagi és szellemi kapacitásokat is figyelembe véve, elfogadva a kor kihívásait, a távoktatás módszerét alkalmazhatjuk. Ezt a megállapítást támasztja alá a 17/2003. (HK 7.) KÁT–HVKF együttes intézkedése is.¹⁰ Az intézkedés felsorolja a továbbképzések fajtáit és típusait (típusai: előmeneteli, vezetői és katonai-szakmai továbbképzés csoportosításban, fajtái: haditechnikai és egyéb céltanfolyamok, fegyvernemi vagy szakági átképző tanfolyamok), amelyek mindegyikére alkalmazhatónak ítéli meg az át- és továbbképzések minden formáját (benne a távoktatás hagyományos és a számítástechnikai eszközökkel támogatott formáját). Ugyanakkor valószínűsíthető az is, hogy alapvető módszerként a távoktatás elsősorban a továbbképzések rendszerében lesz hasznosítható. A dolgozatban is szereplő lehetséges előnyök és hátrányok további vizsgálata lehetőséget nyújthat a távoktatás, mint módszer használatának optimalizálására, a ZMNE-n folyó továbbképzések hatékonyságának növelésére, a továbbképzési rendszer további bővítésére egyaránt. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt sem, hogy a távoktatás módszere sem „mindenható”, nem alkalmazható minden tantárgy esetében, ezért meg kell találnunk azt az egészséges kompromisszumot, amelynek segítségével megtarthatjuk eddigi értékeinket is és megfelelhetünk a kihívásoknak is. Ezeket a feladatokat is figyelemmel kísérve folytatjuk a téma további vizsgálatát, bízva abban, hogy ezzel segítséget nyújthatunk a ZMNE-n folyó képzés korszerűsítéséhez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 17/2003. (HK 7.) KÁT–HVKF együttes intézkedése a hivatásos és szerződéses katonák át- és továbbképzésének megszervezéséről és végrehajtásáról.
 Felnötktatási Kislexikon. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.
 KAYE, A: Európai intézet létesítése a multimédia távoktatási rendszerek kifejlesztésére a felsőoktatásban. Az Európatanács CCC/ESR/72/. sz. dokumentuma, 1972,
 KOVÁCS ANTAL: A távoktatás adaptációs lehetősége a posztgraduális továbbképzések hatékonyabbá tételéhez. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály, Budapest, 1995.

¹⁰ 17/2003. (HK 7.) KÁT–HVKF együttes intézkedése a hivatásos és szerződéses katonák át- és továbbképzésének megszervezéséről és végrehajtásáról.

KOVÁCS ILMA: Új út az oktatásban? Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1997.

LAJOS TAMÁS: Informatika a nyitott és távoktatásban. Előadás az Informatika a felsőoktatásban '96 c. konferencián.

NAGY JÓZSEF: Oktatásfejlesztés és a társadalom megújulási képessége. Budapest, 1989.

VÖRÖS MIKLÓS: Képességekre orientálódva. Folyóirat-cikk, Humán Szemle, Budapest, 2002.

VÖRÖS MIKLÓS: Önképzés — a pályán maradás feltétele. Folyóirat-cikk, Humán Szemle, Budapest, 2003.

ZRINSZKY LÁSZLÓ: A felnőttképzés tudománya. OKKER Oktatási Iroda, Budapest.